DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49553>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 20-02-2021
Kabul Tarihi: 18-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 20-02-2021
Accepted: 18-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şancı, F. (2021). Akçadağ- Kadı İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi. *Journal of History School*, 51, 1004-1034.

AKÇADAĞ KADI İBRAHİM KÖYÜ CAMİSİ'NİN MİMARİSİ VE TARİHLENDİRİLMESİ

Fuat ŞANCI¹

Özet

Malatya'nın Akçadağ ilçesi Kadı İbrahim Köyü'nde bulunan camii, üzerinde bulunan kitabelerine göre iki kez onarıma tabi tutulmuştur. Hafif eğimli bir arazide kurulan cami, kemerleri doğu batı doğrultusunda atılmış, mihrap duvarına paralel üç sahnı ve önünde iki gözlü bir son cemaat mahalline sahiptir. Kökeni mescidi nebeviye dayanan bu plan türünün değişik varyasyonunu yakın bölgelerde görmemiz mümkündür. Ancak burda yapı enine değil boylamasına gelişen dış yapı içerisinde mihraba paralel sahnının uygulandığı görülmektedir. Eyvan türü taç kapısı ve kapı kemeri üzerindeki rozetleri ile Darende Ulu Camii taç kapısıyla benzerlik göstermektedir. Yapı üzerindeki iki onarım kitabesinden en eski tarihli olanı 1578 yılına aittir. Böylece ilk inşası bu tarihten önceye giden yapının taç kapı formu ve süslemelerinden dolayı 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başlarında inşa edilmiş Memlûk veya Dulkadirli eseri olabileceğini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Cami, Mihraba Paralel Sahn, Akçadağ, Eyvan Türü Taç kapı

¹Dr.Öğr. Üyesi Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, fsanci@adiyaman.edu.tr, Orcid:000000025207-0436

Architecture and Dating of Kadı İbrahim Village Mosque in Akçadağ

Abstract

This masjîd, located in the Kadı İbrahim village in the Akçadağ district of Malatya, has been repaired twice according to the inscriptions on it. The mosque arches built on a slightly sloping ground have a portico courtyard with three sahns and 2 bays, parallel to the mihrab wall with three sahns laid in the east-west direction. It is possible to see the different variation of this plan type, which originates from the mosque Nebev, in nearby areas. However, here it is seen that the nave parallel to the mihrab is applied within the outer structure that develops longitudinally, not transversely. It resembles the portal of Darende Ulu Mosque with its iwan-type portal and its rosettes on the door arch. The oldest of the two repair inscriptions on the building dates back to 1587. Thus, we can state that the building, whose first construction dates back to earlier than this date, could be a Mamluk or Dulkadirli work from the late 15th century or the early 16th century, based on its portal form and ornaments.

Keywords: Mosque, Mihraba Parallel nave, Akçadağ, Iwan type portal.

GİRİŞ

Coğrafi Durum ve Tarihçe

Kadı İbrahim Köyü, Malatya'nın Akçadağ ilçesinin kuzeyinde, Tohma Vadisi içerisinde yer almaktadır. Akçadağ'a yaklaşık 20 km, Malatya merkeze 35 km mesafede bulunmaktadır. Akçadağ ilçesinin doğusunda Malatya ve Yeşilyurt, güneyinde Doğanşehir, kuzeyinde Darende ve Yazıhan ilçeleri, batısında ise Kahramanmaraş ili yer alır (Harita:1). Kadı İbrahim Köyü, 1560 tarihli Malatya Tahrir Defterinde Malatya sancağı Keder Beyt nahiyesine bağlı bir köy olarak görülmektedir². 1884 tarihli Ma'muratü'l- Aziz sâlnâmesine göre, Akçadağ Hekimhan, Gelincik, Kürecik ve Levent Nahiyelerinden oluşmaktadır³. Kadı İbrahim Köyü'nün bu tarihlerde Levent nahiyesine bağlı olabileceğini söyleyebiliriz. Akçadağ deniz seviyesinden 1100 m yükseklikte olup yerleşime elverişli olmasına rağmen kaza merkezi fazla bir gelişim göstermemiştir⁴.

Akçadağ ilçesi ile ilgili tarihi bilgiler kısıtlı olmakla beraber yapılan arkeolojik araştırmalardan elde edilen bilgiler bölge tarihini paleolitik döneme

²Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük; *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983, s.146.

³Süleyman Yapıcı; *Osmanlı Vilayet Sâlnâmelerinde Malatya (1869-1908)*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2014, s. 43.

⁴Süleyman Yapıcı; a.g.e., s. 43.

kadar götürmektedir⁵. İlçe sınırları içerisinde tespit edilen mağara yerleşimleri, höyükler, kaya kabartmaları, gözetleme kuleleri, höyük ve nekropoller bölgenin eski çağdaki önemini gösteren buluntulardır⁶. Erken dönem tarihi Malatya ile paralel gelişen Akçadağ'ın eski ismi tarihi kaynaklarda "Arga", "Arega", "Arca", "Argaios" olarak geçmektedir⁷. Tarih içerisinde Pers, Roma, Bizans hakimiyetlerine giren şehir önemli bir geçiş özelliği taşımaktadır. Abbasi ordusunda bulunan Türkler tarafından bölgeye akınlar düzenlenmiş bölge bir üs olarak kullanılmıştır⁸. Emir Dinar 1058 yılında Malatya ve çevresini fethetmişse de⁹ bölgedeki asıl Türk hakimiyeti 1071 yılını takip eden süreçte sağlanmıştır. Danişmendliler 1102 yılından itibaren bölgede hakimiyet kurmuşlar, ancak 1178 yılında II. Kılıçarslan Malatya ve çevresini Selçuklu hakimiyeti altına almıştır¹⁰. Memlûklüler, Anadolu'da hakimiyet kurmak için birçok sefer düzenlemişlerdir. Malatya'yı 1315 yılında hakimiyetleri altına alabilmişlerdir¹¹. Memlûklü hakimiyetine giren Malatya, Halep niyabetinin ikinci bölgesine bağlanmıştır. Kısa bir süreliğine Eratnalıların hâkim olduğu ve 1338 yılından itibaren ise tekrar Memlûklü egemenliğine girmiş olan Malatya, XIV yüzyılda Dulkadirli ve Memlûklü mücadelelerine sahne olmuştur¹². Bölge 1399 yılında Osmanlı hakimiyetine girse de Timur istilasından sonra yine bölge istikrarsızlığa sürüklenmiş, nihayetinde Yavuz Selim'in Mısır seferi esnasında yöre tamamen Osmanlı egemenliğine girmiştir¹³. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile Akçadağ Malatya ilinin bir ilçesi olma özelliğini kazanmıştır.

⁵Sebahattin Ağaladağ, *Malatya Eski Çağ Tarihi*, Malatya Kitaplığı, İstanbul 2016, s. 63 vd.

⁶Songül Şahin; *Akçadağ Kaya Mezar Odaları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2020, s.2.

⁷Bilge Umar; *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitapevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1993, s.99 .

⁸Süleyman Yapıcı; a.g.e., s. 33.

⁹Gragory Ebûl-Farac; Ebûl-Farac Tarihi, C.1,Çev. Ernest A. Wallis Budge- Ömer Rıza Doğrul,TTK Yayınları Ankara, 1987, s. 312 .

¹⁰Orhan Şen; *Pütürge Tarihi*, Malatya Kitaplığı yayınları, İstanbul, 2014, s.18; Murat Zengin; *İlhanlılar- Eratnalılar-Memlûkler Dönemi Malatya (1295-1401)*, Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul,2017, s.25; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s.347-351.

¹¹Murat Zengin; a.g.e, s.53.

¹²Göknur Gögebakan; "Malatya" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.,27. Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 2003, s.470.

¹³Göknur Gögebakan; a.g.m., s.470,471.

Enine Düzenlemeli Mihrap Duvarına Paralel Sahınlı Camiler

İslam dünyasında hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz ilk cami Mescid-i Nebevi olup Avlu içerisinde kible duvarına paralel iki sahından oluşan planı daha sonraki birçok caminin prototipini oluşturmuştur¹⁴. Sa'd b. Ebu Vakkas'ın 639 yılında yaptırdığı Kufe mescidinde de devşirme sütunlar kullanılarak bir avlu içerisinde çardak oluşturacak şekilde aynı plan uygulanmıştır¹⁵. Bu plana sahip, Anadolu örnekleri Diyarbakır Hani Ulu Camii (1091 onarım), Mardin Eminüdin Camii (1108-9-1122) ve Diyarbakır Çermik Ulu Camii (1108-1148) dir¹⁶. Bu örnekler enlemesine yöneliş gösteren tip olarak adlandırılmış ve Anadolu'da Karamanoğlu Beyliği eserleri (Ermenek Ulu Camii 1302)¹⁷ ve Dulkadirli Beyliği eseri (Kahramanmaraş Hatuniye Camii 1509)¹⁸ örnek verilmiştir. Örneklerden de görüldüğü gibi bu plan türü geniş bir coğrafyada ve farklı zaman dilimleri içerisinde kullanılmıştır. Bu plan tipinin Malatya ve çevresinde de yaygın kullanım alanı bulduğunu görmekteyiz. Sahın ve kemer sayıları değişmiş olsa da bu örneklerde ana şemanın korunduğu ve ilk cami planının devam ettiği görülmektedir.

Kadı İbrahim Köyü Camisi

Plan ve Mimarisi

Kadı İbrahim Köyü Camii köyün merkezinde yer almaktadır. Yapı 13.07.2019 tarihinde incelendi. Hafif meyilli bir arazinin üzerine kuzey güney doğrultusunda 9.00 x 15,00 m ölçülerinde dikdörtgen bir alan üzerine yerleştirilmiştir. Yapı, önünde iki gözlü 2,77 m derinliğinde bir son cemaat mahalline sahip olup iç mekân tek kemer gözünden oluşan iki kemer sırası ile araları 2,77 m ölçülerinde mihraba paralel üç sahından oluşmaktadır. (Plan 1) Sahınları oluşturan iki kemer doğu ve batı duvarlarından 0,88 m ileri taşan duvar

¹⁴ Semavi Eyice; "Cami" mad., TDV İslam Ansiklopedisi, C. 7, Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul, 1993, s. 58 (56-90); Suut Kemal Yetkin; *İslam Mimarisi*, Ankara, 1965, s.9.

¹⁵ Semavi Eyice; a.g.m., s. 58; Konuyla ilgili olarak bkz. Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, Çev. Nuran Yavuz, Yapı- Kredi Yay., İstanbul, 1998, s. 21-35.; Robert Hillenbrand, *Islamic Architecture, Form-Function and Meaning*, Edinburg University Press, Edinburg University Press, Edinburg, 1994.; Markus Hattstein-, Markus- Peter Delius.; *İslam Sanatı ve Mimarisi*, Çev. Kenan Kocatürk, Literatür Yayıncılık, İtalya, 2007.

¹⁶ R. Hüseyin Ünal, *Diyarbakır İlindeki Bazı Türk- İslam Anıtları Üzerine Bir İnceleme*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1975, s.39-45.; Ara Altun; *Anadoluda Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978.s.; 14, 143, M. Kemal Şahin; *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Camilerinin Çözümlemeli Plan İrdelemesi*, Merdiven Yayınları, Ankara, 2015, s.149.

¹⁷ Osman Nuri Dülgerler, *Karamanoğulları Devri Mimarisi*, TTK yayınları, Ankara 2006, s. 29-31.

¹⁸ Hamza Gündoğdu; *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.32.

payelerine oturtulmuştur. Caminin üst örtüsü ahşap kirişli düz dam iken günümüzde kırma çatı ile örtülmüştür.

Yapının batı cephesinde iç mekâna açılan pencereler yerleştirilmiştir (Resim 1). Güney cephesi eğimli araziden dolayı kısmen toprak altında bulunmaktadır. Bu cephe yan cephelerdeki pencerelere nazaran yüksek tutulmuş iki pencere ile hareketlendirilmiştir. Doğu cephesi batı cephesinde olduğu gibi üç pencere ile biçimlendirilmiştir. Caminin doğu yönünde bir haziresi bulunmaktadır. Yapının kuzey cephesini ortada bir payeye yanlarda duvar içine yerleştirilmiş iki payeye oturtulmuş sivri kemerli son cemaat mahalli belirlemektedir (Resim 2). Son cemaat mahallinin iki kemeri arasına yerleştirilmiş beş satırlık bir kitabe bulunmaktadır (Resim 2). Son cemaat mahallinin yan tarafları kapalı bir şekilde ele alınmıştır. Caminin son cemaat mahalline bakan kuzey cephesini, eyvan türü bir taç kapı ve iki yanında dikdörtgen çerçeveli birer pencere biçimlendirmektedir (Resim 2,3). Taç kapının yüzeyden taşıntısı olmayıp sivri kemerli bir eyvan şeklinde son cemaat mahalline açıldığı görülmektedir. Taç kapının iki yanına yüzeyleri silmelerle çerçevelenmiş birer seki yerleştirilmiş olup bunların arasına yerleştirilen yüzeyi tezyinata alan edilmiş basık kemerli bir kapı ile iç mekâna geçilmektedir. İç mekânda doğu ve batı duvarlara yerleştirilen üçer pencere iç mekâna mazgal şeklinde açılmaktadır (Plan1). Kible duvarında yer alan mihrap ana eksenden hafifçe doğuya kaymış vaziyette olup yarım silindirik bir niş şeklinde ele alınmıştır. Mihrap nişi üzerinde iki parça halinde dört satırlık bir kitabe bulunmaktadır (Resim 4). Mihrap nişinin iki yanında üst seviyede açılmış birer mazgal pencereye yer verilmiştir. Kuzey duvarın iç mekâna bakan cephesinde yer alan dikdörtgen çerçeveli pencereler iç mekâna da aynı şekilde ancak kaş kemerli olarak yansıtılmıştır (Resim 5).

Yapının Tezyinatı

Caminin iç mekânında kuzey duvardaki pencerelerin kaş kemerleri dışında tezyini bir unsur bulunmamaktadır (Resim 5). Yapıdaki süslemenin giriş kapısı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Resim 6). Kapı sövesi ile kemerin birleştiği alana altı kollu yıldızdan gelişen simetrik bir rozet, kemer yüzeyinde karşılıklı birer çarkı felek rozeti, kilit taşı üzerinde ise dış kontürü prizmatik üçgenlerle oluşturulmuş yıldız biçimli bir rozet yerleştirilmiştir. Rozetlerin bir simetrik düzen oluşturduğu dikkat çekmektedir.

Bu rozetlerin ilki; altı kollu yıldızdan gelişen geometrik geçmeler yine altı kollu yıldız oluşturacak biçimde kırılmalar yapmaktadır. Bu rozet kapalı bir kompozisyon oluşturmakta ve karşılıklı yerleştirilmiştir (Resim 7).

İkinci rozet bir çarkıfelek motifinden oluşmaktadır. Kapı kemerinin yüzeyine simetrik olarak yerleştirilmiş çarkıfelek kompozisyonunu, dış çerçevesi on iki yarım daire motifinin uçlarından merkeze bağlayan eğik çizgiler meydana getirmektedir (Resim 8).

Giriş kapısının kemerinin kilit taşı üzerinde yer alan üçüncü rozet, dışta ters düz olarak yerleştirilmiş prizmatik üçgenler ve bunları merkeze bağlayan doğrulardan meydana getirilmiş olup, aynı zamanda bu rozet kapının eksenini belirleyen bir öge olarak kullanılmıştır (Resim 9).

Taç kapı kemer yüzeyinde erkek dişi olarak işlenmiş kör nişlerle kemere geçme izlenimi verilmiştir (Resim 6).

Son cemaat mahalline açılan pencerelerin çerçevesi üzerinde tek sıra halinde yarım daireler ve bunun üzerinde prizmatik üçgenlerden oluşan bir bordür bulunmaktadır (Resim 10).

Tarihlendirilmesi ve Kitabeleri

Mihrap üzerinde bulunan kitabe;

1. Parça

بِسْمِ اللّٰهِ رَاهِمَانِ رَاهِيمٍ . وَه نل مسآجیده لیلآهی فلآ تد'و مالآهی هادا

? وما سده وه ایلآ تفککور مین هایریل-مسوبتن

بنللاهه بیما تاملونه هاییران مین تجدی

حازل مسجدی ل موبآرك حاسان بین موسا فی شهری .. جمازیلاهی (ربیولاهی

1-Bismillâhir rahmânir rahîm. Ve enel mesâcide lillâhi felâ ted'û meallâhi ehada¹⁹

2-Vemâ sedde ve illâ tefekkür min hayrınle-mesûbeten?

3-İnnellahe bima tamelune habiran min tecdidi

4-Hazel mescidi el mubârek Hasan Bin Musa fi şehri cemaziyelahir (Rebiulahir)?

¹⁹ Cin Suresi 18. ayet “Şüphe yoktur, mescitler hep Allah içindir; o halde Allah’ın yanında başka birine Dua (kulluk) etmeyin!”, Hamdi Yazır; *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, (Haz. Mustafa Kasadar), Ravza yayınları. Tarihsiz, İstanbul, s.574.

2. Parça (Resim 11)

فى تاريخ سنه سيتته سمانى وه تيس 'مى' ان

Fi tarih sene sitte semanî ve tis' mi'an (H. 986 M. 1578)

Birinci kitabenin ilk parçasında caminin yenilendiği veya onarıldığı kayıtlı olup bu parçada ayrıca onarımı yapan kişi olarak Hasan oğlu Musa ismi verilmektedir. Ay olarak haziran veya ağustos aylarının verildiği görülmektedir.

İkinci parçayı oluşturan kitabede ise H.986 / M.1578 tarihi üç satır halinde verilmiştir.

Son cemaat mahallinin kuzey cephesinde bulunan kitabe; (Reşim 12)

كولمّا دهاله اليها زكرييل ميهرآب

بلاهي فازل-ى لوتفونلا بو مسجد كوشاد يل/د

طا'ميرى دنلرى ايكى 'آلمده شاد يل

يا من يرا من فيس سودور يسسرانا هايرال اومور

وه هافيزانا ديكال كوبور

او غلو حاسان ١٢٣٣ ...

Kullemâ de hale aleyhâ zekeriyyel mihrâb²⁰

Îlâhî fazl-ı lütfunla bu mescid küşâd eyle/ed

Ta'mîri edenleri iki 'âlemde şâd eyle

²⁰ Âl-i İmrân, 37. Ayet “Bunun üzerine rabbi onu güzelgüzel bir kabul ile kabul buyurdu ve güzel bir surette yetiştirdi; Zekerya'nın Himayesine verdi. Zekerya Onun üzerine mihraba her girdikçe, yanında yeni bir rızık bulur; “Ey Meryem bu sana nereden?” derdi. O da “Allah tarafından” derdi. Şüphe yokki Allah dilediğini Hesapsız rızıklandırır”. Hamdi Yazır; Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, (Haz. Mustafa Kasadar), Ravza yayınları. Tarihsiz, İstanbul, s.55.

Yâ men yerâ men fis sudur yesseranâ hayral umûr²¹
Ve hafizanâ dîkal kubur? ²²

... oğlu Hasan 1233(1817)

Bu ikinci kitabe de bir onarım kitabesi olup Hasan oğlu... tarafından H.1233 M. 1817 yılında yapılan bir onarımı göstermektedir. Yapıyı onaran kişinin ismi okunamamakla beraber baba adı “Hasan” olarak okunabilmektedir.

İlk yapımı Memlûklüler dönemine inen ve Dulkadirîliler döneminde 1468-1472 yıllarında onarılmış olabileceği belirtilen²³ Darende Ulu Camisi'nin taç kapısının formu, yanı sıra basık kapı kemeri üzerindeki süsleme kompozisyonu ve rozeti oluşturan altı kollu yıldızdan gelişen süslemeler, Kadı İbrahim Köyü camisi'nde de görülmektedir. Bu benzer uygulamalar 1578 yılında onarım gören Kadı İbrahim Köyü Camisi'nin ilk inşa tarihinin 15.yüzyıl ile bölgenin 1516 yılında Osmanlı egemenliğine girdiği yıllar arasında olabileceğini düşünmekteyiz (Resim 6,7,13,14).

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Kadı İbrahim Köyü Camisi, plan itibarı ile mihrap duvarına paralel sahnalı camiler içerisinde değerlendirilmelidir. Cami iç mekânında sahnılar doğu batı doğrultusunda atılmış ard arda iki sıra halindeki kemerlerle oluşturulmuştur. Bu plan türü ilk mescit olan Mescid-i Nebevinin anısını taşıyan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şemanın kullanıldığı yapılarda kemer sırası ve kemer göz sayısının değiştiği görülmektedir. Malatya Gündüzbey Hacı Bekir Camii (1881) (Plan 2), Gözene Köyü Camii (1230/1815),²⁴ bu değişik uygulamalara yakın bölgelerden birer örnek olarak gösterebiliriz. Yine Hatay'da Mahremiye Camii (14-15. Yüzyıl) Kiremitli Camii (16.yüzyıl) (Plan 3)²⁵ Kemaliye Yeşilyurt Köyü Camii (1150/1737-1738) (Plan 4), Gümrükçü Köyü Camii (1304/1866-

²¹ Aslında Arapça “Yâ men yerâ mâ fis sudur yessera lenâ hayral umûr” olması gerekiyor yazıda yanlış var Arapça bilginin ileri olmadığı anlaşılıyor. “Ey göğüslerdeki bilen! Bizim için hayırlı işleri bize kolaylaştır!”

²² “Ve hafizanâ min dîkal kubur” olması gerekir gibi geliyor. “Ve bizi kabirlerin sıkmasından koru!”

²³ Fuat Şancı; *Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri III*, Malatya Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2013, s.34.

²⁴ *Malatya Kültür envanteri*, (Koordinatör Abdullah A. Öztoprak, Derviş Özbay, Mehmet Kazancı), Malatya valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Malatya, 2014, s.491.

²⁵ Fuat Şancı, *Hatay ilinde Türk İslam Mimarisi*, Merdiven Yayınları, Ankara, 2019, s.84,88.

1867-onarım)²⁶ ve Çemişkezek Süleymaniye Camii (XVIII. Yüzyıl)²⁷ bunlar arasında sayılabilecek diğer örneklerdir. Gösterilen bu örneklerin tamamında kible duvarına paralel sahilî cami planının uygulandığı görülmektedir. Kadı İbrahim Köyü Cami, enine gelişim gösteren plan uygulamasının dışında olup yapı boylamasına gelişen yani dikdörtgenin kısa kenarı kible duvarını oluşturan bir düzenlemeye sahiptir. Sahınları oluşturan kemerlerin yönleri, verdiğimiz örneklerde olduğu gibi doğu batı doğrultusunda atılmak sureti ile mihraba paralel sahinler oluşturulmuştur. Aynı şekildeki uygulamaları, Yeşilyurt Eskiköy Hacı Bekir Camii (1720) (Plan 5), Merkez Camii (Cami-i kebir) 1166/1753) (Plan 6)²⁸ ve Darende İbrahim Paşa Camii (ilk inş.1718 son şekli1913) (Plan 7)²⁹, görmekteyiz. Eskiköy Hacıbekir Camisi'nde son cemaat mahali doğu cepheye alınarak tek kemer gözünün ard arda sıralanması ile kible duvarına paralel sahinler elde edilirken Yeşilyurt Merkez ve Darende İbrahim Paşa camilerinde üç kemer gözünden oluşan kemer dizilerinin ard arda sıralanması ile kible duvarına paralel sahinler elde edilmiştir. Hatay'da da küçük mescitlerin iç düzenlemelerinde tek kemer gözü ile sahinlerin oluşturulduğu örnekler arasında Payas Kale Mescidi ((1567 yılı sonrası)³⁰(17. Yüzyıl)³¹) Zoveroğlu (1215/1800), Hünkâr (19.yüzyıl) Debruz (19.yüzyıl) (Plan 8) mescitlerini sayabiliriz.³² Bu örneklerin dışında Memlûklü ve Dulkadirli yönetimi altında kalmış güney illerimizde mihrap duvarına paralel sahilî cami planının ahşap örtünün dışında değişik örtü sistemleri de kullanılarak uygulandığı görülmektedir. Gaziantep Ali Nacar Camii (14.yüzyıl, 19. yüzyılda son şekli) ve Esenbek Camii'nde (en erken1688)³³ çapraz tonoz örtü kullanılarak mihrap duvarına paralel sahinler oluşturulmuştur.

Kadı İbrahim Camii bölgede yaygın kullanım alanı bulmuş olan eyvan formundaki taç kapısı ve girişin iki yanındaki sekileri ile dikkat çekmektedir. Özellikle Darende Ulu Cami taç kapısı ile olan yakınlığı yapının tarihlendirmesinde yardımcı olacak özelliklere sahiptir (Resim 13.). Darende Ulu Cami'sinin, şimdilerde Darende de Sayfiye Camii avlu kapısını oluşturan kapısı, eyvan formunda olup basık kapı kemeri üzerindeki geçme taklidi süslemeler ve

²⁶ Kadir Pektaş, Kemaliye (Eğin)'de Türk Mimarisi, TŞOF Trafik Mat. A.Ş. Ankara, 2006, s. 60-66.

²⁷ Abdullah Özbek, Bütün Yönleriyle Çemişkezek, Çemişkezek kalkındırma ve Güçlendirme Derneği Yay., (Basım yeri bulunmuyor), 1997, s. 85, 86.

²⁸ Malatya Kültür envanteri, s. 494,497 Kitabesinde 1716 veya 1726 tarihi okunmaktadır.

²⁹ Fuat Şancı; 2013, s.34.

³⁰ Fuat Şancı, a.g.e.,2019, s.278.

³¹ Ali Boran; Anadolu'daki iç Kale Cami ve Mescitleri, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s. 186.

³² Fuat Şancı, a.g.e.,2019, s.106 vd.

³³ Nusret Çam; *Gaziantep Kültür Varlıkları Envanteri* 27, TTK Yayınları, Ankara, 2006, s.24.

altı kollu yıldızdan gelişen rozetleri ile Kadı İbrahim Köyü Camii ile yakın benzerlik göstermektedir (Resim 14). Bu kapı formu Kahramanmaraş, Gaziantep, Hatay, gibi güney illerimizde yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bu bölgede, Darende Somuncu Baba Türbesi (14. Yüzyıl sonu 15. Yüzyıl başı) (Resim 15)³⁴ Kahramanmaraş Hatuniye Medresesi (906/1500) (Resim 16)³⁵, Gaziantep Ali Nacar Camii harim kapısı (14. Yüzyıl, yenileme 19. yüzyıl) (Resim 17), Şeyh Hüseyin Camisi (XVII. yüzyıl), Esenbek Camii Harim kapısı (ilk inşası 1688 -sonşekli1880)³⁶ Hatay Kürt Fakih Camii (16.yüzyıl ort.) (Resim 18), İhsaniye Camii avlu taç kapısı (16-17. yüzyıl) (Resim 19) ³⁷ gibi çok sayıda örneği görmek mümkündür. Akçadağ'a yakın örnekler olmaları ve bölgesel mimari özellikleri yansıtmaları nedeniyle önemlidir. Söz konusu taç kapı formunun güneyde yaygın biçimde kullanılmış olması bu uygulamayı bölgesel bir özellik olarak değerlendirmemize sebep olmuştur.

Ayrıca son cemaat mahalline bakan pencerelerdeki süslemelerde kullanılan prizmatik üçgenler ve yarım daire motiflerle kapı kemerindeki rozet uygulamalarında da karşılaşmaktayız. Bu durum kapı ve pencerelerdeki dekorasyonların aynı ustanın repertuarına ait olduğuna işaret etmektedir. Pencerelerin dış çerçeve içerisine alındığı örnekler beylikler döneminde görülen uygulamalardır. Bu uygulamaları, Darende Somuncu Baba Türbesi(zaviyesi) Dulkadirli 1399-1412) (Resim 20)³⁸, Şems Kahramanmaraş Hatun Medresesi (Dulkadirli 1500, 1509) (Resim 16)³⁹, Adana Ulucami Medresesi dersane eyvanının batı penceresi (Ramazanoğulları 1540) (Resim 21)⁴⁰, gibi bölgeye yakın yerlerde kurulmuş beyliklerin inşa ettiği yapılarda görmekteyiz. Kadı İbrahim Köyü Camisi'nin pencereleride dekoratif çerçeveler içerisine alınmışken günümüze bu çerçeveleri oluşturan parçalardan yalnızca iki parça kalmış olmalıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada, incelenen ve hakkında daha önce herhangi bir yayın yapılmamış Kadı İbrahim Köyü Camii plan yönünden mihraba paralel sahnalı camilerin yaygın düzenlenmesinden farklı olarak boylamasına gelişen bir şema

³⁴ Fuat Şancı; 2013, s.46.

³⁵ Mehmet Özkarcı; *Kahramanmaraş Kültür Envanteri 46*, C.I, TTK yayınları, Ankara, 2007, s. 46,

³⁶ Nusret Çam; a.g.e., s.29,43.

³⁷ Fuat Şancı, a.g.e., 2019, s.97, 93.

³⁸ Fuat Şancı a.g.e.,2013, s. 46.

³⁹ M. Özkarcı; a.g.e., s.47; H. Gündoğdu a.g.e., s 60.

⁴⁰ N. Çam; a.g.e, 1988, s.34.

içerisinde uygulanmış olduğu tespit edilmiştir. Üzerinde iki farklı tarih içeren onarım kitabesi bulunmaktadır. Kadı İbrahim Köyü Cami'sinin taç kapı formu ve süslemelerinin, Darende Ulu Camii taç kapısı ile olan benzerliğinden hareketle bu eserin Darende örneği gibi 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ağaldağ, S. (2016). *Malatya Eski Çağ Tarihi*. İstanbul. Malatya Kitaplığı.
- Ali Boran; (2001). *Anadolu'daki iç Kale Cami ve Mescitleri*. TTK Yayınları.
- Altun, A. (1978). *Anadoluda Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çam, N. (1988). *Adana Ulu Camii Külliyesi*. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çam, N. (2006). Gaziantep Kültür Varlıkları Envanteri 27. TTK Yayınları.
- Dülgerler, O.N. (2006). *Karamanoğulları Devri Mimarisi*. TTK Yayınları.
- Eyice, S. (1993). “Cami” Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, 56-90. TDV Yayınları.
- Gögebakan, G. (2003). “Malatya” maddesi. Ankara. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 468-473. TDV. Yayınları.
- Gragory Ebûl-Farac; Ebûl-Farac Tarihi. C.1. (Çev. Ernest A. Wallis Budge- Ömer Rıza Doğrul). TTK Yayınları.
- Gündoğdu, H. (1986). *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kazancı M., Özbay D., Abdullah, A., Öztoprak (Kor.); (2014). *Malatya Kültür Envanteri*. Malatya valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Özkarcı, M. (2007). *Kahramanmaraş Kültür Envanteri 46*, C.I. TTK yayınları.
- Pektaş, K. (2006). Kemaliye (Eğin)'de Türk Mimarisi. Tşof Trafik Mat.,
- Şahin, M. K. (2015). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Camilerinin Çözümlemeli Plan İrdelemesi*. Merdiven Yayınları.
- Şahin, S. (2020). *Akçadağ Kaya Mezar Odaları*. Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şancı, F. (2013). *Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri III*. Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Şancı, F. (2019). *Hatay ilinde Türk İslam Mimarisi*. Merdiven Yayınları.
- Şen, O. (2014). *Pütürge Tarihi*. Malatya Kitaplığı yayınları.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. 2. Baskı. İnkılap kitapevi yayınları
- Yapıcı, S. (2014). *Osmanlı Vilayet Sâlnâmelerinde Malatya (1869-1908)*. Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Yazır, Hamdi;(Tarihsiz) *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, (Haz. Mustafa Kasadar), Ravza Yayınları.
- Yetkin, S. K. (1965). *İslam Mimarisi*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Yinanç, R. & Elibüyük, M. (1983). *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri*. Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Zengin, M. (2017). *İlhanlılar- Eratnalılar-Memlûkler Dönemi Malatya (1295-1401)*. Malatya Kitaplığı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The Kadi İbrahim Village Mosque should be examined among the mosques with sahn parallel to the mihrab wall due to its plan. The sahn in the interior of the mosque were formed with two rows of arches laid in the east-west direction. This plan appears as an application resembling Al-Masjid an-Nabawi, the first mosque. In the buildings with this scheme, the order of arches and the number of bays vary. İbrahim Pasha Kırmızı Bayır Mosque in Darende, the Central Mosque (Cami-i Kebir) in Yeşilyurt (1753), and the mosque in Gözene village can be cited as examples with different practices from the nearby region. Again, Mahremiye Mosque in Hatay (14th-15th century) and the Kiremitli Mosque (16th century) are examples that can be listed among them. In all of these examples, the structure has developed latitudinally and the arches were laid in the east-west direction. However, Kadi İbrahim Village Mosque is outside of this classical practice as the structure has developed longitudinally, that is, the short side of the rectangle forms the qibla wall. Parallel to the mihrab, sahn were formed by laying the arches in the east-west direction, as in the other examples. The same practice can be seen in the Yesilyurt Old Village Mosque (1720) with the portico courtyard on the eastern front. Zoveroğlu (1800), Hünkâr (19 th century) Debruz (19 th century) (Plan 3) can be listed among the examples where the sahn are created with a single bay in the interior arrangements of small masjids in Hatay.

Apart from these examples, it is seen that in the southern provinces of Turkey, which were under the rule of Mamluks and Dulkadirli in that period, the mosque plans with sahns parallel to the mihrab walls were constructed by using different roofing systems as well as the wooden roof. In the Ali Nacar Mosque in Gaziantep (14th century; took its last form in the 19th century) and the Esenbek Mosque (1688 at the earliest), sahns were created parallel to the mihrab wall using a cross-vault roof.

The Kadi İbrahim Mosque garners attention with its iwan-type portal, which has been widely used in the region, with its figures on both sides of the entrance. Especially its similarity with the Darende Ulu Mosque's portal has features to help date the building (Figure 13). The gate of the Darende Ulu Mosque, which is now being used as the courtyard gate of the Sayfiye mosque in Darende, is Iwan-type and it closely resembles the Kadi İbrahim Village Mosque with its snap-imitation decorations on the flattened door arch and rosettes developing from a six-pointed star (hexagram) (Figure 14). This door form has been widely used in southern provinces of Turkey such as Kahramanmaraş, Gaziantep, Hatay. It is possible to see as many examples in the region, such as Hatuniye Madrasa in Kahramanmaraş (1500), Seyh Hüseyin Mosque (17th Century), Ali Nacar Mosque harim gate in Gaziantep, harim gate of the Esenbek Mosque, Hatay Habib Neccar Mosque courtyard gate (earlier than 1863), İhsaniye Mosque courtyard portal (16th-17th century).

The reason why these practices are considered as regional features is that the portal form in question is widely used in our southern region of Turkey.

The Kadi İbrahim Village Mosque, which was examined in this study and has not been published before, was constructed in a scheme that could be called longitudinally-developing, unlike the common arrangement of mosques with sahns parallel to the Mihrab. There is a repair inscription containing two different dates on it. Based on the similarity of the portal form and decorations of the Kadi İbrahim Village Mosque with the portal of the Darende Grand Mosque, we can state that this building may have been built in the late 15th century or the early 16th century, like the Darende example.

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Plan ve Resimler

(<https://www.google.com/maps/place/Kad%C4%B1brahim>)

Fuat ŞANCI

F. ŞANCI/2019

Plan 1) Kadı İbrahim Köyü Camii planı

Resim 1) Kadı İbrahim Köyü Camii batı cephesi

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 2) Kadi İbrahim Köyü Camii kuzey cephesi

Resim 3) Kadi İbrahim Köyü Camii taç kapısı

Fuat ŞANCI

Resim 4) Kadı İbrahim Köyü Camii iç mekândan güneye bakış

Resim 5) Kadı İbrahim Köyü Camii iç mekândan pencere

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 6) Kadı İbrahim Köyü Camii taç kapı Süslemeleri

Resim 7) Kadı İbrahim Köyü Camii taçkapı süslemeleri 1.rozet

Fuat ŞANCI

Resim 8) Kadı İbrahim Köyü Camii taçkapı süslemeleri 2.rozet

Resim 9) Kadı İbrahim Köyü Camii taçkapı süslemeleri 3.rozet

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 10) Kadı İbrahim Köyü Camii pencere süslemesi

Resim 11) Kadı İbrahim Köyü Camii mihrap üzerindeki onarım kitabesi

Resim 12) Kadı İbrahim Köyü Camii son cemaat mahali cephesindeki onarım kitabesi

Resim 13) Darende Ulu camisinin Sayfiye Camisi'ne taşınmış taç kapısı (F. Şancı'dan)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 13 Darende Ulu camisinin Sayfiye camiine taşınmış taç kapısında rozet
(F. Şancı'dan)

Resim 15 Darende Somuncu Baba Türbesi taç kapısı(F. Şancı'dan)

Fuat ŞANCI

Resim 16 Hatuniye(Şems Hatun) Medresesi taç kapı ve penceresi(M.Özkarcı'dan)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 17 AliNacar Camii Harim taç kapısı(N.Çam'dan)

Fuat ŞANCI

Resim 18 Hatay Kürt Fakih Camii Taç Kapısı(F. Şancı'dan)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Resim 19 Hatay İhsaniye Camii taç kapısı(F. Şancı'dan)

Fuat ŞANCI

Resim 20 Darende Somuncu Baba Türbesi penceresi(F. Şancı'dan)

Resim 21 Adana Ulu camii manzumesi Medrese eyvanı penceresi (N. Çam'dan)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Plan 2 Gündüzbey Hacı Bekir Camii Planı

Plan 3 Hatay Mahremiye Camii Planı(F. Şancı'dan)

Fuat ŞANCI

Plan 4 Yeşilyurt Köyü Camii Planı (K.Pektaş'dan)

Plan 5) Yeşilyurt EskiKöy Camii Planı (M. K. Envanteri'nden)

Akçadağ Kadi İbrahim Köyü Camisi'nin Mimarisi ve Tarihlendirilmesi

Plan 6 Malatya Yeşilyur Merkez Camii planı

Fuat ŞANCI

Plan 7 Darende İbrahim Paşa Camii Planı(F. Şancı'dan)

YAPININ İSMİ	Debruz Mescidi Rölevesi
ÖLÇÜM	Prof.Dr.N.Çam- F.Şancı
ÇİZİM	F.Şancı
TARİH	2002

Plan 8) Hatay Debruz Mescidi Planı (F. Şancı'dan)